З відчиненої кватири в убогій хаті Петра Фесюри по всій широкій вулиці села Негорілого лунали жіночі голосіння, які на Україні звичайно можна почути над помершим.

І справді, в тій хаті-халупчині тільки що зітхнув останнім разом господар її Петро Фесюра, чоловік ще зовсім молодий; не минуло ще й року, як він одружився з сімнадцятилітньою Мариною. Рано навесні подався вік на заробітки на залізницю, що будували недалеко біля Негорілого; не проробив там і чотирьох тижнів, придбав собі тиф, з ним вернувся до господи, ліг та вже й не вставав.

Заким дві старенькі баби обмивали, одягали та клали на стіл тепле ще тіло, Марина, стоячи в головах трупа, припадала до нього і тяжко голосила. Довго вона голосила, баби її не спиняли і мовчки сиділи собі на лавці. Звернуло з півночі. Проспівали другі півні, а Марина все ще голосила: "На кого ти мене покинув?! Чим я тебе поховаю? Де я в світі подінуся?!" і т. д.

Нарешті одна з бабів, що, сидячи на лавці, добре дрімала, позіхнула на всю хату, перехрестила рота і, промовивши:

— Ох, горенько людське, яке ж ти тяжке! — взяла з водника питунець, набрала води і, підступивши до Марини, мовила:

— Годі, молодице! Скільки не голоси — нічого тим не вдієш. Рук не підложиш. Годі! Глянься! З голосу вже зовсім спала... На лишень води напийся та вгамуйся... Якось воно буде: не ти перша, не ти остання... На все божа воля!

Марина ковтнула води, втерлася рукавом і повела навкруги заплаканими очима.

— Приляж, дочко, засни! — мовила баба і, взявши Марину під плече, помогла перейти від стола на піл. Марина схилилася, прилягла і, дійсно утомлена горем і сльозами, небавом заснула.

Другого дня вранці мусила молода вдова заходитися коло клопоту над похоронами. Задля людей близьких помершому, а найпаче задля убогих злидарів, похорони скрізь по світах ніщо більш, як зайві видатки; квадрат лиха та журби, вже й без того великих, заподіяних смертю. Які б убогі не були похорони, а їх без грошей не можна справити: тут на все і про все треба грошей, починаючи з подзвіння і кінчаючи панахидами та сорокоустами.

Марина почала радитися з бабами, що і як треба робити: перш за все треба заплатити пономареві за подзвіння.

— Вже й так спізнилися! — мовила одна з бабів,— Відколи-то душа його полетіла на той світ, а досі ми не подали про неї звістки ні людям, ні богу... Доки не подзвонять, їй і до порога першого митарства не можна підступити... Нудитиметься, як та сорока на колі.

— Не всім однаково і дзвонять! — озвалася друга баба.— Кому тільки на "Отче наш", кому на "Вірую", а кому і на "Помилуй мя": яка плата, таке й подзвіння.

За подзвінням баби стали рахувати інші видатки на похорони: дошки на труну, майстрам за труну, копачам за яму, хустки до хреста і до корогов, на мари, покривало на труну, ладан, свічки, за псалтир, за могилу, дякові, попові, на горілку, на поминки... Вже ж сякий-такий обід, а неминуче треба!.. Нарахували стільки, що Марина аж руки зціпила і знов заголосила... У неї тільки й ставало грошей, що на подзвіння та на дошки, а де ж ка останнє взяти, від кого помочі ждати? Батьки її люде убогі, та й далеко вони, аж у Херсонщині. Що ж його діяти? Знов почалася порада... Ну, майстри труну зроблять на віру, а пономар на віру не подзвонить, і піп на віру не поховає, та й титар, коли піп не

скаже, не дасть на віру ні хреста, ні корогов, ні мар... Коли б був шинкар Лейба, він би горілки дав у наборг, може б, і грошей позичив; так же Лейби вже нема, шинкує монополія, а монополія в наборг на дає... Головна ж річ з попом. Порадившись, стали на тому, що одна з бабів зістанеться біля тіла, друга піде "мудрувати", а Марина нехай іде попа єднати.

Так і зробили.

Бабі поталанило: людина на такі звичаї "обметана". Вона "усовістила" иономаря за "злотого" подзвонити на "Помилуй мя"; майстри пішли тесати труну "на віру", "а коли й так,— говорили вони,— так з того не зубожіємо..." В одній тільки монополії нічого не "примудрували" баба: шинкарка-пані не дала в наборг горілки, "бо,— казала вона,— по закону сього не можна"; вона горілку дає тільки за готовика...

Заплакана, з очима, червоними од сліз, стояла Марина в поповій пекарні, дожидаючи, доки вийде до неї отець Михаїл. Попадя сиділа біля стола і шкребла картоплю на обід. Куховарка підбивала в макітрі тісто. Аж ось прийшов і піп,

чоловік літ 35, тілистий, повновидий, щоки йому як не репнуть. Марина в пояс вклонила попові.

— Здрастуй, молодице! — промовив піп.— Помер? Я так і знав... Причащаючи, я бачив, що йому не вставать уже!.. Що ж, на все воля божа... Всі там будемо — царство йому небесне...— Марина втерла рукавом очі, а піп говорив: — Треба, значить, молитися об упокоєнії душі новопреставле-ного... Помолися, да господь упокоїть ю, ідеже всі праведні упокоєваються...

Марина перехрестилася і знов повела рукавом по очах,

— Коли ж думаєш хоронити? — спитав піп.

— Сьогодні б під вечір в церков винести, коли ласка ваша, а завтра й поховати! — відповіла крізь сльози Марина.

— Ще і в церков хочеш, а не просто з хати на гробовище? — промовив піп, ніби питаючи вдову.— Я не проти сього... Тільки звісно — сама мусиш тямити, що се не те, що одним заходом. Труд і для мене, і для причту неоднаковий, і свічок, і ладану неоднаково треба, а чи спроможешся ж ти на се? Ціна неоднакова...

— Що ж положите, батюшка?

— Ладан і свічки принесеш свої чи церковні нехай?

— Де ж я візьму; у нашому селі не продають, нехай уже церковні...

— Коли так — так, не виносячи в церков,— десять карбованців, а з виносом п'ятнадцять...

Марина, почувши таку ціну, аж обомліла, трохи на ногах устояла і не впала. Німо, великими очима дивилася вона на попа і мовчала...

— Гроші попереду! — озвалася попадя.

— Матінко моя небесна! — прошепотіла Марина.— Таку силу... Де мені взяти... Батюшечко! Згляньтеся на моє сирітство, на моє убожество! Уступіть хоч наполовину...

— Ого! Яка швидка! — озвався попадин голос

— Уступать тут ні з чого! — відповів піп.— Я з усіх беру по-людськи, по-християнськи, і тобі сказав, менше чого ні з кого не беру, бо таки й сам знаю, що ви люде небагаті...

— Які там небагаті, просто — злидні самі... Беріть, батюшечко, половинку... Вам мати божа воздасть сторицею...

Отець Михаїл мовчав і гладив бороду.

— І не соромно тобі, Марино, ще торгуватися! — мовила попадя.— Батюшка пололсив з тебе, як і з усіх людей, а ти подумай: чи бачив він од вас роковини? Чи бачила я льноваль-не? Чи давали ви нам що-небудь різдвяне або великоднє? Нічого, ніколи...

— Ні з чого, матінко! Ми радніші б були, коли б було з чого... Самі знаєте, які наші достатки!

Марина почала гірко ридати... Мабуть, її сльози пройняли отця Михаїла; він згодився відправити похорон з виносом за 10 крб., але "гроші зараз, з гори, а без того й з хати не вийду на похорони",— додав він насамкінець.

Марина стала прохати "на одробіток".

— Яка тепер у нас робота! — сказала попадя.

— Я за зиму відпряду вам...

— Не треба, молодице! Ми полотна не тчемо, ні на кого ткати, діток біг не дає, а на кас на двох хіба багато треба? На місті купимо...

Отець Михаїл вийшов з пекарні.

Довго ще Марина благала попадю, щоб панотець поховав помершого Фесюру "на віру"; чимало-таки вдовиних сліз зросили домівку попової пекарні, заким "матінка" попадя згодилася, одначе з умовою, щоб Фесюриха принесла якусь певну застанову.

— Що ж я вам принесу? — мовила Марина.— У мене тільки й є, Іванові чоботи нові та моя вінчальна плахта.

— Чобіт мені не треба, де я їх приткну? Дьогтем усю комору засмердять! — перебила попадя.

— А плахта,— мовила далі Марина,— вінчальна; і моя мати, і я, і моєї матері мати вінчалися в ній... Як же мені її давати в застанову! Се, кажуть люде, гріх тяжкий...

— Брешуть люде! — перебила попадя.— На добре діло хоч би ти її і продала, так гріха не буде. Гріх пропить... Плахті твоїй нічого не станеться: лежить вона.у тебе в скрині, а то у мене лежатиме, доки викупиш...

Стали на тому, що Марина дала в застанову свою вінчальну плахту, а за півроку викупить її і принесе попаді моток пряжі "за добрість".

Вернувшись до господи, Марина достала зі скрині плахту і, держачи її в руках, почала голосити над нею, так як учора голосила над чоловіком... Нарешті тричі поцілувала її, зав'язала знов у хустку і понесла до попаді...

Петра Фесюру поховали. Похорон був "боголіпний": з "виносом" і з "двома євангеліями" від церкви до могили.

За тиждень чи за два після похорону Фесюриха пустила жити в свою хату стару, бездітну, убогу вдову, московку, а сама рушила з села на заробітки.

— До батьків,— казала вона,— піду; буду жива та здорова, так стану там у кого на літо або в Одесу подамся за наймичку; там людей завжди треба, а, заробивши грошей, вернуся сюди викупити у попаді плахту.

Минуло трохи не рік. Про Марину в Негоріловцях не було й чутки. Як ось перед другою Пречистою вернулася вона.

В селі за сей час тільки й переміни, що отець Михаїл помер.

Марина, взявши гроші, пішла до вдови-попаді викупити свою вінчальну плахту.

"Знати,— думала Марина,— переходячи через попадин двір до будинку,— що попаді і без попа живеться гаразд. Он повне гумно всякого хліба: одна, дві, три скирти жита; а он стоги ячменю, вівса... Нехай споживає на здоров'я! Коли б не вона, що б я й робила тоді з похоронами, а вона, спасибіг їй, зарадила... Плахту взяла на застанову, так що ж! Ніхто без застанови не позичив би..."

Марині здалося, що її вінчальна плахта вже у руках у неї; вона впилася очима в плахту, розгортає її, роздивляється, чи не пошкодила її міль, чи не побила де її... Ні, плахта ціла; попадя, спасибіг їй, зберегла добре... Марині здається, що плахта вже на ній; вона йде в тій плахті по селу до церкви; люде дивляться, задивляються. Та чи не плахта ж!.. Тепер таких плахт і нема, тепер не вміють так і виткати... Марина згадала, як вона в тій плахті стояла під вінцем, як вона тоді раділа, яка була тоді щаслива, як щиро молилася...

Споминки підбадьорили молодицю: вона, сама того не помічаючи, підтюпцем поспішила до попадиного будинку.

Попадя приязно повітала вдову.

— От і я повдовіла! ї я така ж удова! — говорила вона Марині.— А чи сподівалася я на таке горе!

І попадя, і Марина зітхнули і повели руками по очах. А коли Марина зняла річ про свою плахту/попадя мовила:

— Ох, ох! Спізнилася ти, молодице! Нема вже у мене твоєї плахти!

Марина аж похитнулася з сього слова...

— Як то нема, матушечко! — промовила вона, ковтаючи слину.— Де ж вона ділася?

— Звісно, де! — відповіла попадя.— Сама пам'ятаєш, яка була у нас умова: плахту давала на упад... Та коли б було не постигло мене лихо, чи я ж тобі ворог! Не продала б ніколи, а то як притиснуло мене лихо... Ой, ой! Бодай не казати! Отець Михаїл занедужав... У мене ні копійки... Мусила продати...

— То ж моя вінчальна плахта! — Скрикнула Марина якось несамовито.— То ж моя материзна! Скажіть: кому ви продали, я перекуплю.

— Хіба я знаю, хто її купив: послали на місто, там і продали...

Марина постояла мовчки, повела навкруги очима і мовила:

— Нехай же вас господь з вашого добра зведе отак, як ви мене звели! — гурконула дверима і пішла.

Дійшовши до брами, вона спинилась і довго дивилася німа на попадине гумно і на стоги на ньому сіна і збіжжя.

Потім повернулася до будинку, плюнула і пішла до господи.

Сусідки Маринииної, старої Кулиии, не було дома, коли Марина вернулася до своєї хати. Марина одчинила скриню, сіла біля неї на ослоні і німо дивилася в скриню, де лежало її убоге манаття і де колись лежала її вінчальна плахта...

Трудно було з Маринииної тварі вгадати, що вона саме думає, впившись у скриню тупим, недобрим поглядом.

Вже завсім стало темно надворі, коли вернулася Кулина, а Марина як сіла біля скрині, так і сиділа.

— Що се ти, дочко, впітьмах робиш? — спитала Кулина. Марина підвела трохи голову і мовила:

— Справді, що ж я роблю! От дурна...— з сим словом вона закрила віком скриню і сказала: — Трохи не до півночі досиділась... Лягаймо спати!

Коли б у хаті було світло, то б Кулина помітила, що з Мариною діється щось недобре, непевне... Так же в хаті було темно, і стара Кулина, перетомлена за день роботою, не звертала жодної уваги на Марину і, помоливишись богу, полізла на піч спати. Марина лягла на полу...

Минуло годин зо три. Заспівали перші півні і розбудили стару Кулину. Вона повернулася лицем до віконця і скрикнула;

— Ой лишенько! Десь горить, пожежа! Марино! Марцно! Прокинься! Пожежа!..

Марина не одзивалася, спала...

Задзвонили на ґвалт. Кулина кинулася будити Марину.

— Марино! Марино! Горить! Чуєш! На ґвалт дзвонять!.. Глянь у хаті — хоч голки збирай!.. Десь недалеко горить!..

— Де горить? — питалася Марина.

— Так не вгадаєш! Ходим надвір, подивимось! Пішли...

— Оввa! Боженьку святий! — мовила хрестячись, Кулина.— Се ж у попаді гумно горить! Глянь! Глянь! Як полум'я б'є, як огонь шугає! Глянь!

— Бачу! — відповіла зовсім байдуже Марина.— Добре горить! Се їй за мою плахту... То не гумно, то плахта моя горить...

Погоріловці, 30 червня 1899 р.